

op ikke egentlig militær, kun nyhedsmæssig betydning, men siger til gengæld noget om den beskedne kapacitet.

Herefter gik det stærkt med den elektriske telegraf, som kunne indvies i 1854, mens den optiske ved Storebælt på grund af de hyppige brud på søkablet blev holdt i reserve indtil 1862. Så var det slut med at spejde efter den slags signaler.

Forfatteren refererer indledningsvis de mange historikers spørgsmål: »Havde den optiske telegrafi overhovedet nogen praktisk militær eller økonomisk betydning?«. Men fortsætter derefter med, at han selv vil bedømme efter en anden skala, tidens egen. Hvilke forventninger i datiden? Hvilke krav? Og, hvordan bedømte man selv dengang resultatet? Udmærkede spørgsmål, men der gives nu ikke klare svar. Anmelderen vil fortsat reservere sig den opfattelse, at nytteværdien efter en hvilken som helst målestok til enhver tid var uhyre ringe, ikke mindst i forhold til driftsomkostningerne. Disse er ikke nærmere belyst, men må have været uhyrlige. Blot ændrer det naturligvis ikke noget ved det faktum, at fænomenet den optiske telegraf er fascinerende.

Anders Monrad Møller

CHRISTIAN LARSEN (udg): Biskop Balles Visitatsbog 1799-1807. Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie 1999. 505 s., ill. kr. 300.

Ikke et ord om rationalisme og »Balles Lærebog«, som lidt nedladende omtalt vist er det første, der falder i hu, når det gælder den gamle biskop. Ham er der nu nok mangt og meget mere at sige om. Den foreliggende visitatsbog medvirker i alt fald til at tegne et uhyre sympatisk billede af dens ophavsmand.

De mange sider dækker en hel visitatsturnus, biskop Nicolai Edinger Balles fjerde, med et besøg i samtlige sjællandske sogne i årene 1799-1804. Derefter begyndte han på femte og sidste omgang og nåede i løbet af årene 1805-07 omtrent halvvejs igennem, inden alder og træthed fik ham til at give op.

Hans visitation gjaldt ikke alene præsterne, hvis prædikener påhørtes og kommenteredes, men Balles varme interesse for skoleforholdene betød, at samtlige lærere og deres virksomhed fik mindst lige så megen omtale. Man får revideret sin opfattelse, når det går op for én, at biskoppen naturligvis forventede, at tingene var lært, også udenad. Men han vægtede overalt først og fremmest »Kundskab med Eftertanke«, når skolebørnenes kunnen blev vurderet. Med sig havde biskoppen et af ham selv finansieret lager af bøger, som uddeltes til dem, der gjorde sig fortjent til det. Lærerne kan nærmest tildeles karakter efter forholdet mellem uddelte bøger og det samlede børnetal.

Det siger sig selv, at denne udgivelse er helt central til belysning af den tids forhold i kirke og ikke mindst skole, altså i årene *inden* reformerne i 1814. Og tingene hang sammen, for uden de tilstrækkelige kundskaber kunne man ikke blive konfirmeret. Se blot Maren Nielsdatter på side 147, som i 1802 befandtes at være så vankundig, at Hr. Eiler, sognepræst til Slots Bjergby og Sludstrup, fik besked på, at Maren måtte lære katekismus påny, før hun kunne blive antaget til Herrens Bord.

Det står også klart, at man for fremtiden ikke vil kunne skrive noget sjællandsk sogns historie uden at gøre brug af denne udgivelse, som er udstyret med fortrinlige registre. Indledningen giver den fornødne baggrund, og annotationen er fint afbalanceret. Af og til tog biskoppen fejl af navne eller huskede

galt, og det er samvittighedsfuldt rettet. Hvor præster eller skolelærere var involveret i sager med højere myndigheder, er disse fulgt op på passende vis, og endelig er en del specielle sproglige udtryk forklaret. Man kan så smile lidt af – eller skal man græde over? – at udgiveren har følt det nødvendigt at forklare udtryk som »ex tempore« og »sirlig« (noterne 54 og 87).

Det er forståeligt, at Kildeskriftselskabet med det samme har fulgt dette arbejde op med en planlagt udgivelse af N.E. Balles visitatsindberetninger fra årene 1783-93.

Anders Monrad Møller

BORIS KOLL: Kaperkaptajn Jens Lind – manden bag myten. Skippershoved, Ebeltoft 2000. 109 s.

En af de myteomspundne personer fra Englandskrigenes tid er her blevet gjort til genstand for en undersøgelse, der på den ene side afkræfter ét og andet, men på den anden side alligevel fortæller historien om et eventyrligt levnedsløb. Forfatteren har villet drive »kildereseach med tættekam« og udviser tillige en skarp og berettiget kritisk holdning til Kay Larsens »Danmarks Kapervæsen 1807-14«, et meget udbredt værk, der desværre notorisk er såre upålideligt.

Det er denne charmerende lille bog *ikke*. Materialet lægges effektivt frem, teksten er velskrevet omend med lidt hang til at sætte trumf på à la Jens Lind. I småtingsafdelingen kan anføres en underlig affærdigelse af »finkenettet« til fordel for et »entrenet« – det ene udelukker ikke det andet, og et af de gængse maritime leksika ville således have kunnet gøre sin nytte samt have pyntet på literaturlisten. Forklaringen på sølvværdi side 63 er desværre ufuldstændig, det var mere kompliceret end som så. Og mon dog ikke »Slaget ved Ravarino« side 96 i virkeligheden fandt sted ved Navarino – de krøllede bogstaver snyder i stigende grad. Men bogen er et godt eksempel på nytten af at gå de mange gode historier fra Napoleonskrigene grundigt efter med brug af alt, hvad man kan finde i arkiverne og andetsteds. Således er »ødelæggelsen« af Jens Linds overdådige »bryllupshistorie« iværksat ved ganske enkelt at slå efter i den rigtige kirkebog. Elementært, ja, men alt for ofte forsømt.

Anders Monrad Møller

Breve mellem Otto Møller og Thomas Skat Rørdam 1854-1909 I-IV, Udgivet af ERIK NØRR, Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, Odense Universitetsforlag, Odense 1999, 1575 s., 795 kr.

Erik Nørr og Selskabet for Danmarks Kirkehistorie står for en vigtig nyudgivelse af kilder til 1800-tallets historie. Det handler om en omfattende korrespondance mellem de to præster Otto Møller og Thomas Skat Rørdam. Fra 1854 til Thomas Skat Rørdams død i 1909 blev det til i alt 496 breve. Præsterne var gamle barndomsvenner og tilhørte med tiden begge den vigtige grundtvigianske fløj i dansk kirkeliv.

Brevene blev udgivet allerede i 1915-1916 af Skat Rørdams søn, Hemming Skat Rørdam. Det var kort tid efter Otto Møllers død. Denne udgivelse er ofte blevet brugt af forskere, og den er, ifølge Erik Nørr, en vigtig anledning til, at de to personer har fået en central placering i dansk kirkehistorie. Denne første udgivelse var ikke fuldstændig, hvilket også fremgår af udgiverens forord, men